

τερὸν τε καὶ τελεώτερον. ὅπερ οὐδὲ νοεῖν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρω-
πίνου νοῦ εἴποι ἂν τις ὀρθῶς, εἰ μὴ ὁμωνύμως. τούτῳ οὖν τῷ τρόπῳ καὶ ἐν
τοῖς φυσικοῖς φησι. βουλόμενος γὰρ δεῖξαι τὴν φύσιν μὴ βουλευέσθαι, καίπερ
ἐνεκά του ποιούσαν, ἵνα μὴ τινι τῶν σκαιῶν τὸν νοῦν θαυμαστὸν δόξῃ ἐνεκά
του ποιεῖν τὸ μὴ βουλευόμενον, λαμβάνει τὴν τέχνην μὴ βουλευέσθαι. λαμ- 5
βάνει δὲ οὐχ ἀπλῶς. οἶδε γὰρ βουλευομένην αὐτήν. τοῦτο γὰρ καὶ τυφλῷ
δῆλον. «ἀλλ' εἰ ἦν ἐν τῷ ξύλῳ, φησὶν, οὐκ ἂν ἐβουλευέτο.» ὥστε δῆλον ὅτι μὴ
οὔσα ἐν τῷ ξύλῳ βουλεύεται. εἰ γὰρ οὐκ ἂν ἐβουλευέτο οὔσα, πάντως μὴ
οὔσα βουλεύεται. ἐκεῖνο ἄρα λαμβάνει, οὐ τοῦτο. καὶ τὴν φύσιν τεχνικῇ
ἐμπεφυκυῖα δυνάμει καὶ συμφυεῖ ἀφομοιοῖ, οἷον εἰ τις θείῃ κυπάρισσον εὐθύς 10
εἰς κλίνης φύεσθαι σχῆμα.

4 Ἄλλ' οὐκ ἂν τι ποιήσκειν ἡ φύσις ἀβουλεύτως, φησὶν, ἐνεκά του ποιούσα
καὶ λόγῳ προϊούσα. οὐ συνορᾶς ἔτι, ἀνθρωπε, ἀπὸ τῶν καθολικωτέρων ἐπὶ
τὰ μερικώτερα καταφατικῶς κατιῶν; δεῖ δὲ τοῦναντίον. οὐ γὰρ εἰ τι ζῶον,
τοῦτ' ἤδη ἀνθρώπος, ἀλλ' εἰ τι ἀνθρώπος, τοῦτο ζῶον. ὁ γὰρ λόγος καὶ τὸ 15
ἐνεκά του καθολικώτερον, ὡς εἴρηται, ἐστὶ τοῦ βουλευέσθαι. τὸ γὰρ ἐνεκά
τού ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς αἰδίοις, οἷον ὅτι λελόξωται ὁ ζωδιακὸς καὶ ἡ τοῦ ἡλίου
κίνησις λοξή, ἵνα γένεσις καὶ φθορὰ γίνηται κατ' Ἀριστοτέλην αὐτόν. τὸ
δὲ βουλευέσθαι οὐκ ἔχει χώραν ἐν τοῖς αἰδίοις. ἐστὶ γὰρ τὸ βουλευέσθαι καὶ

V 299^v ἡ βουλή ζήτησις τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀμφιγνοουμένων πρὸς τι τέλος. ὅθεν δῆλον 20
ὅτι οὐχ ἤψαντο διαλεκτικῶν μεθόδων οἱ τὰ τοιαῦτα λέγοντες.

M 182 5 Ἀλλὰ καὶ εἰ οὐ βουλεύεται, φησὶν, ἡ φύσις οὐ μετέχουσα λόγου αὐτῆ,
πάντως ὁ διήκων διὰ πάντων κυβερνήτης νοῦς βουλεύεται, ὥστ' εἶναι τὴν
φύσιν ὀργανικὸν μόνον αἷτιον. ὡς λίαν πλατωνίζεις καὶ ἀμαθαίνεις, ὦ ἀν-
θρῳπε. ἀναγκαῖον γὰρ ἐστὶ σοι λέγειν τὸν διήκοντα διὰ πάντων νοῦν καὶ 25
ἐφεστῶτα τοῖς πᾶσιν ἢ ἓνα εἶναι πολλοῖς ἴσως ὀνόμασι ταῖς διαφόροις ἐνερ-

B 218^v γείαις ὀνομαζόμενον, οἷον Βάκχον ἐν ἀμπέλοις, Δήμητραν ἐν πυροῖς, Ἀφροδίτην
ἐν συνουσίαις καὶ τᾶλλα ὅσα, ὡς ἐπὶ πολλῶν θεῶν ἐλήρουσιν Ἕλληνας, ἢ πολλούς.
πλὴν εἴτε τοῦτο εἴτ' ἐκεῖνο, τί φήσεις, εἰ τίς σε ἔροιτο, ἄρα ὁ διήκων διὰ πάντων
οὗτος νοῦς ὁ αὐτός ἐστὶν αὐτῇ τῇ φύσει ἢ ἄλλος; εἰ μὲν γὰρ ὁ αὐτός, ὀνομα μόνον 30
ψιλὸν ἢ φύσις καὶ οὐκ αἷτιον ὅλως. ἐστὶ δὲ ὀργανικὸν κατὰ σέ. ἄρα ἐστὶν ἄλλο τοῦ
κυβερνήτου νοῦ, καὶ ὄργανον κατὰ σέ αὐτοῦ τοῦ νοῦ, ᾧ ὑπὸ τοῦ νοῦ κινεῖται τὰ
κινούμενα. οὐ δοθέντος ἐστὶ ἡ φύσις χωριστὸν πάντως τῶν κινητῶν. ὅπερ
ἐστὶ ψεῦδος οὐρανόμηκες. συμπέφυκε γὰρ καὶ ἐμπέφυκεν ἡ φύσις τοῖς πράγ-
μασιν. ὄργανον δὲ ἐστὶν, ᾧ τὰ κινούμενα ὑπ' ἄλλου κινεῖται μὴ ἐμπεφυκότι 35
τοῖς κινουμένοις. εἰ γὰρ ἐμπέφυκεν, μέρος τι ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ κινου-
μένου, οὐκ ὄργανον. ἔτι τὸ ὄργανον κινεῖ κινούμενον. τὸ δὲ τοιοῦτο πρὸ τοῦ
κινηθῆναι ἐστὶ τι ἐνεργεῖα δήπου. ἐστὶ γὰρ τι πάντως, ἐν ᾧ ἡ κίνησις. ὅπερ
εἰς ἄλλο τι οὐκ ἐνεργεῖα ὄν, ἀλλὰ δυνάμει κινεῖται, οἷον τὸ λευκὸν ἐνεργεῖα,
δυνάμει μέλαν, καὶ ἡ τοῦ λευκοῦ κίνησις πρὸς τὸ μέλαν. καὶ ἡ φύσις ἄρα, 40
εἴπερ ἐστὶν ὄργανον, ἐνεργεῖα ἐστίν.

6 Τί οὖν ἐστὶν ἡ φύσις; ἄρα τὸ σύνθετον; οὐδαμῶς. τοῦτο γὰρ τὸ ἀποτελού-
M 182^v μένον ἐστὶ καὶ φύσει ἢ κατὰ φύσιν, οὐ φύσις. ἀλλὰ ἡ ὕλη ἢ τὸ εἶδος; ἀλλ' ἐνερ-

cognataeque assimilat, ut si quis cupressum statim ad lecti figuram nasci posuerit.

Sed nihil aget natura, inquit adversarius, inconsulte, quae alicuius⁴ causa agat, rationeque procedat. O hominem caecum, qui videre non potest se ab universalioribus ad particularia affirmative descendere, cum contra facere debeat. Non enim, si quid animal est, hoc iam homo est; sed si quid homo est, hoc animal est. Ratio enim et alicuius causa aliquid effici universalis est quam consultare, ut dictum a nobis iam est. Quippe alicuius causa effici in rebus etiam perpetuis est, ut zodiacus et motus solis obliquus idcirco est, ut generatio et corruptio fiat, quemadmodum Aristoteles testatur. Consultandi autem ratio nullum in perpetuis locum habet. Est enim consultatio et consilium inquisitio rerum, de quibus ambigimus. Quamobrem parum attigisse doctrinam dialecticae eos, qui ita loquuntur, existimo.

15 Sed quamvis, inquit, natura ipsa non consultet, tamen gubernatrix ille mens, quae per omnia transit, consultat atque deliberat. Itaque fit, ut natura causa sit tantummodo instrumentalis. Quam bene Platonem sequeris, errasque cum eo, qui ita sentis! Dicas enim necesse est mentem illam, quae per omnia transit omnibusque insistit, aut unam esse aut plures, quamquam vario fortasse nomine pro variis officiis appelletur, ut Bacchus in vitibus, Ceres in frumentis, Venus in coitu et cetera, quae pro diis gentiles coluerunt. Verumtamen sive hoc sive illud dixeris, quid tandem respondeas, si quis te roget, num illa per omnia transiens mens idem cum natura ipsa sit, an diversa?
25 Nam si idem sit, naturae nomen tantum habetur, causa vero nullo modo est. Atqui tua quidem sententia causa est instrumentalis. Ergo natura diversa est a gubernatrice mente, et tua opinione mentis ipsius instrumentum est, quo moventur a mente ea, quae moventur. Quo dato erit profecto natura a rebus mobilibus separata, quod prorsus
30 falsum est. Inest enim in rebus suis cognataque est. Instrumentum autem, quo ea, quae moventur ab alio moveantur, non rebus ipsis, quae moventur, innatum est. Nam si esset innatum, pars substantiae rei, quae moveretur, esset, non instrumentum. Ad haec instrumentum movet, quod movetur. Quod autem ita movet, antequam moveatur,
35 aliquid actu est. Aliquid enim est, in quo motus sit, quod ad aliud

1 ἐνέργειαν V νοῦν ἐνέργειαν M νουενέργειαν B | 2 ἐν τοῖς φυσικοῖς M V] B om. ἐν | 6 οἶδε M V οἶον δὲ B | 7—8 ἀλλ' εἰ ἦν . . . βουλευεται M V ἀλλ' εἰ ἦν ἐν τῷ ξύλῳ, βουλευεται. εἰ γὰρ οὐκ ἂν βουλευετο, ὥστε δῆλον, ὅτι μὴ οὐσα ἐν τῷ ξύλῳ βουλευεται. εἰ γὰρ οὐκ ἂν ἐβουλευετο, οὐσα βουλευεται. B | 10 ἀφομοιοῖ M V] B om. | 13 καὶ λόγῳ προϊούσα M V] B om. | 17 οἶον B] M V om. | 22 φησιν M V] B om. | 26 ἓνα M V ἄρα B | 28 πολλούς M V πολλά B | 29 πλὴν M V] B om. | 32 αὐτοῦ M V ἀπὸ B | 38 ᾧ M V ἧ B | 39 οὐκ B om. | 40 ἄρα B add. ἐστίν

7 Arist. Phys. β 8. 199 b, 26 sqq. cf. supra 89, 6. | 12 cf. Bessarion. supra 89, 3 sq. | 22 cf. Bessarion. supra 89, 9 sqq.

V 300 γεία ταῦτα εἶναι πρὸ τοῦ συνθέτου κατ' οὐδένα δύναται τρόπον. οὐκ ἄρα
 B 219 ὀργανικὸν αἷτιον ἢ φύσις, ἀλλ' αὐτοῖς ἐμπεφυκὸς τοῖς πράγμασιν. βουλευέ-
 σθαι δὲ οὐ δύναται ὡσαύτως ἀεὶ ἔχουσα. ἡ δὲ βουλή περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ
 οὐκ αἰδίων, ἀλλ' ἐνδεχομένων. οὐδεὶς γὰρ περὶ τῶν αἰδίων καὶ ἀναγκαίων
 βουλευέται. οἱ δὲ λέγοντες τὸν θεὸν πρὸ τοῦ παραγαγεῖν τὴν φύσιν βουλή 5
 χρήσασθαι, ἀσεβοῦσιν ὑπ' ἀμαθίας ἢ καὶ δοξοσοφίας, πάντα εἰδέναι νομί-
 ζοντες, εἰδότες μὴθέν. ἡ γὰρ βουλή, ὡς εἴρηται, τῶν ἀμφισβητούντων ἐστίν.
 ὁ δὲ θεὸς οἶδε τὰ πάντα καὶ πρὸ τῆς γενέσεως αὐτῶν. τοῦτο γὰρ καὶ ἡ εὐσέ-
 βεια βούλεται καὶ ὁ λόγος αἰρεῖ. ὃν ἄλλοις βραχυλογοῦντες νῦν παραλείπομεν.
 τέθειται δ' ὁμῶς καὶ ἡμῖν πρὸς τὰ τοιαῦτα θεμέλιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς συγκρί- 10
 σεως τοῖν φιλοσόφοιν, ἣν περ ἤδη λατινικῶς γράψαντες ἐξεδώκαμεν.

7 Ἐρρωσο καὶ φιλοσόφει, καὶ εἴ τι κατὰ Πλατωνικῶν εἴρηται, σὴν χάριν
 εἰρήσθαι οἶου. οὐ γὰρ βουλόμεθα σε φίλον ὄντα σφόδρα πλατωνίζειν, αὐτοὶ
 μὴδ' ὄλως πλατωνίζοντες.»

Κεφ. δ' Ἀνασκευὴ τοῦ λόγου, ᾧ γε ὁ ἐναντίος πειράται δεικνύναι δια- 15
 φέρειν τὸ λόγῳ γιγνόμενον τοῦ ἕνεκά του γιγνομένου.

4, 1 Πρὸς ταῦτας οὖν τοῦ Γεωργίου λοιδορίας μᾶλλον ἢ ἀντιλογίας αὐτῷ μὲν
 ἐκείνῳ ἐπιστείλαντες ἀντειπεῖν οὐκ ἐγκρίναμεν. οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἔτι καὶ αὐτῷ
 κοινὸν εἶναι βουλόμεθα. ἅπαξ γὰρ ναυαγήσαντα δις πλέειν εὐήθες. καὶ ἡμεῖς
 ἀδόλως τε καὶ καθαρῶς ὡς φίλῳ αὐτῷ χρώμενοι περὶ πεντεκαίδεκα ἔτη 20
 καὶ μὴδὲν δεινὸν ὑπολογιζόμενοι — οὐ γὰρ ἀφιστάμεθα τῷ ἔργῳ αὐτοὶ οὐδὲ
 ὑποπτεύειν περὶ ἐκείνου ἐδυνάμεθα — ἄλλογα ἂν ποιόημεν, ἣν καὶ αὐθις
 ἀπατηθῶμεν, οὐ νῦν οὐδ' ἅπαξ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις πρότερον ἡμᾶς
 ἀφεκτέον αὐτοῦ εἶναι διδάξαντος. σωφρονοῦντος γὰρ ἀνδρός, τοιούτων
 ἀπαλλάττεσθαι φίλων. ὡς ἂν δὲ ὁμῶς μὴ ἢ τισιν ἄλλοις δόξη ἢ αὐτὸς νομίση 25
 τῷ παντελῶς ἀνέλεγκτα καταλελοιπέναι τάκεινου, ὡς ἂν τινος ἀληθείας ἐχό-
 μενα μὴ ἐλέγξαι, ἐρῶ τὰ δοκοῦντά μοι περὶ τῶν προκειμένων ἀληθῆ εἶναι,
 καὶ δεῖξαι πειράσομαι τὸ μὲν μηδαμῶς ἐναντιοῦσθαι τῇ Ἀριστοτέλους δι-
 δασκαλία, ἅπερ αὐτὸς οἶεται ἐναντία εἶναι ἐκείνῳ, τὸ δὲ ἅπερ αὐτὸς πρὸς
 κατασκευὴν τῆς ἰδίας δόξης ἐκτίθησι, μὴ ἄνευ πλάνης λέγεσθαι μὴδὲ δια- 30
 φέρειν μὴθέν ὑθλῶν τινῶν γραϊδίων. ἐροῦμεν δὲ οὐ πρὸς πάντα ἀπλῶς μά-
 ταιον ἐσμὸν λόγων συνείροντες, ἀλλὰ πρὸς τὰ καιριώτατα ἐνιστάμενοι μόνον,
 καὶ μάλιστ' ἐπεὶ γε πρὸς ταῦτα ἀνάγκη διὰ πλειόνων τῆς τοῦ πράγματος
 ἕνεκα σαφηνείας εἰπεῖν, συγχωροῦντες αὐτῷ, καὶ εἴ τι ἡμῖν ἀληθῶν ἐλέγχων
 ἀπορία λοιδορεῖται, ἐπὶ πορνιδίου γυναιίου τινὸς πλεονεκτήματι μέγα αὐχεῖν. 35

2 Αὐτίκα φησὶ τὸν λόγον ἐπὶ πλέον τοῦ ἕνεκά του εἶναι μὴδὲ πᾶν τὸ λόγῳ
 γιγνόμενον ἕνεκά του γίνεσθαι, ἀλλὰ πᾶν τὸ ἕνεκά του γίνεσθαι λόγῳ, πρᾶγμα
 λέγων αὐτῷ τε μόνον δοκοῦν. τὸν γοῦν λόγον οὐδεὶς ποτ' ἐπὶ πλέον τοῦ
 ἕνεκά του εἴρηκε, καὶ οὐ τούναντίον πῶς ἐστὶν ἀληθές. τίς γὰρ δρῶν κατὰ
 λόγον οὐχὶ καὶ ἕνεκά του ποιεῖ, εἴ γε ὁ λόγος, ᾧ τι γίνεται, αὐτῇ ἢ αἰτία ἐστίν, 40
 δι' ἣν ἕνεκά του πράττεται; διανοεῖται γὰρ δήπου καὶ διαλογίζεται ὁ πράττων
 τι, πότερον ὀρθῶς τε καὶ εὖ πράττει. τό γε μὴν τὸ εὖ τε καὶ τάγαθόν σκο-

M 183
 V 300^v

aliquid non actu substans, sed potentia movetur, ut album actu potentia nigrum est, et albi motus ad nigrum tendit. Ergo natura quoque si instrumentum est, actu aliquid est.

Quid igitur natura eius erit? Num compositum? Minime. Hoc est 6
5 enim, quod a natura efficitur et ex natura aut secundum naturam
est, non natura. An materia et forma erit ipsa natura? Sed haec
actu esse, antequam compositum sit, impossibile est. Ergo natura non
est causa instrumentalis, sed quod in rebus ipsis innatum haeret,
id natura est. Consultare autem hoc non potest, cum semper eodem
10 modo se habeat. Consilium autem de rebus sit, quae in nostra sunt
potestate, nec de perpetuis, sed de contingentibus rebus consultetur.
Nemo enim de perpetuis et necessariis rebus consilium capit. Qui
autem deum, antequam naturam crearet, consilio usum dicunt, pro-
fecto impie sentiunt et pro inscitia eorum errant vehementer, cuncta
15 se scire arbitrantur, cum nihil sciant. Consilium etenim, quemad-
modum supra diximus, dubitantis est. Deus autem omnia novit, etiam
priusquam generentur. Hoc et pietas requirit et ratio probat. Quam
rationem hoc loco, ne longiores simus, omittimus. Sed iam a nobis
fundamenta istuc iacta sunt in libro de comparatione philosophorum
20 secundo, quem latine scriptum edidimus.

Vale ac philosophare, et si quid contra Platonicos a nobis dictum 7
est, tua causa dictum existima. Te enim amicum non patimur Pla-
tonem admodum sequi, quam nos nullo pacto sequi volumus.»

Caput IV.

25 Haec Georgius. Adversus quam hominis maledicentiam potius quam 4, 1
disputationem agendum cum eo epistola non censuimus. Nullam enim
familiaritatem servare amplius cum hoc homine patior, quem iam aperte
iniquum in amici officio deprehendi. Decepit me ille longo tempore
virtutem simulans et fingens erga me benevolentiam. Quod certe eo
30 facilius facere potuit, quo maiori fiducia, pro tunc atque constantia
morum meorum nihil mali poteram suspicari. Nunc hominis frau-
dulentiam plane expertus caveo et bis per eosdem scopulos navigare
recuso, ne iterum naufragium faciam. Ipse profecto me docuit familiari-
tatem suam aspernari ac fugere, et mihi iam optimo iure concessum
35 permissumque est vitare familiarem inimicum. Sed ne vel ipse vel
alii ideo me tacuisse existiment, quasi vanitatem verborum suorum
refellere non potuerim, dicam quae mihi rei veritas suggeret, et nisi
me animus fallit, ostendam tum ea, quae contra sententiam Aristotelis

6 καὶ M V οἱ B | 8 οἶδε M V εἶδε B | εὐσέβεια M V ἀσέβεια B | 10 τέθειται M V
τέθηται B | δευτέρω M V θατέρω B | 11 ἐξεδόκαμεν M V ἐκεδόκαμεν B | 17 μᾶλλον
M] V om. | 18 ἐπιστεῖλαντες scripsi ἐπιστεῖλαντας M V | 22 ἦν V εἰ M | 35 ἐπὶ V]
M om. | 40 ποιεῖ] M add. postea del. οὐδὲ γὰρ ἐστὶν οὐδὲν ἕτερον τὸ κατὰ λόγον ποιεῖν.

πεισθαι οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ τὸ τέλος ἑαυτῷ προσορίζοντα ἐκείνου ἕνεκα πάντα ποιεῖν. ποιῶν τε τὸ εὖ καὶ τὸ ἀγαθὸν λόγῳ λέγεται πράττειν, ἐπεὶ μὴ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τοῦ τέλους προϋποτεθέντος πράττει ἅ πράττει, πρὸς ἐκεῖνο ἅπαντα ἀναφέρων τὰ ἄλλα.

- 3 "Ὁ τε οὖν λόγος τῷ τέλει ὀρίζεται, οὐ ἕνεκά τι πράττεται, καὶ τὸ τέλος 5
 M 183^v τῷ λόγῳ, δι' ὃν γίνεται. τό γε μὴν ἕνεκά του ποιῶν οὐ πᾶν ἤδη καὶ κατὰ
 V 301 λόγον ἤτοι λογιζόμενον αὐτὸ πράττει. δῆλον δὲ τούτων ἑκάτερον Ἀριστο-
 τέλης μιᾶ καὶ τῇ αὐτῇ μαρτυρίᾳ ποιεῖ ἐν τῷ αὐτῷ δευτέρῳ τῶν φυσικῶν
 μικρὸν πρὸ τοῦ προκειμένου ζητήματος λέγων »ἕνεκά του« εἶναι »ἴσα τε ἀπὸ
 διανοίας ἂν πραχθεῖη καὶ ἴσα ἀπὸ φύσεως«, ὡς τῶν τε λόγῳ δηλονότι γινο- 10
 μένων ἀπάντων—τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀπὸ διανοίας—τῶν τε φύσει ἕνεκά του γινο-
 μένων, καὶ οὐ πάντων μὲν ἀπλῶς τῶν ἕνεκά του γιγνομένων, γίγνεσθ' ἂν καὶ
 λόγῳ δοκούντων — τὰ γὰρ ἀπὸ φύσεως πρὸς τὰ ἀπὸ διανοίας ἀντιδιηρημένα
 ἕνεκά του μὲν καὶ μάλα, λόγῳ δὲ τῷ αὐτῆς μὴ γίνεσθαι — τῶν δ' ἀπὸ δια-
 νοίας ἀπάντων εἴτε καὶ λόγῳ ἕνεκά του γιγνομένων. οὗτος δὲ τὸναντίον 15
 ἅπαν φησὶ μηδὲ τὰ ἐν ποσὶ καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν δυνάμενος συνορᾶν, μᾶλλον
 δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ εἰς ἐξέτασιν προκειμένου ὄλως ἐπιλαθόμενος. ὅπου οἱ περὶ
 Ἀριστοτέλη τὴν φύσιν ἕνεκά του μὲν ποιεῖν βούλονται, οὐ μόντοι βουλευο-
 μένην καὶ διὰ τοῦτο μὴ κατὰ λόγον, τὸν γε ἴδιον δηλαδὴ καὶ ἄμεσον. οὐ γὰρ
 αὐτῇ γε λογίζεται. εἰ δὲ τις λόγον τὸν ἄνωτέρω τε θεωροῖη κατὰ τοὺς περὶ 20
 Πλάτωνα μετὰ τῶν κατωτέρω καὶ τοῖς ἄνωτέροις ἀεὶ συγχρωμένους αἰτίοις,
 τὸν τ' ἐνιέμενον ἐκεῖθεν τῇ φύσει, οὐ ἄνευ οὐδὲν ἄγει ἢ φύσις καὶ ἀντιστρέφει—
 οὔτε γὰρ τι λογιζόμενον οὐχὶ καὶ ἕνεκά του ποιεῖ οὔτε τι ἕνεκά του γίνεται
 μὴ τοῦ ποιῶντος λογιζόμενου ἢ αὐτοῦ λόγῳ ἰδίῳ εἴτε τοῦ τὸ ποιῶν ἄγοντος·
 διχῆ γὰρ δύναται ἂν ὁ λόγος ληφθῆναι, ὁ μὲν ὡς ὁ τῆς διανοίας τῆς ἀνθρω- 25
 πίνης, ὁ δ' ὡς ὁ τῆς φύσει ἐνῶν, καθ' ὃν αὐτῇ πολλὰ ἐγνωσμένα εἶναι γινώσκο-
 μεν τῶν ὑφ' ἡμῶν μὴ γινωσκομένων — ὃν δὲ λόγον τῆς φύσεως Πλάτων μὲν
 M 184 τῷ ὑπὲρ τὴν φύσιν νῶ ἀποδίδωσι καὶ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου καὶ ἀνθρω-
 πίνου νοῦ βουλήν αὐτῷ καὶ θέλησιν ἀπονέμει ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπὶ τὰ
 V 301^v θεῖα τὴν τῶν λέξεων τούτων χρῆσιν μεταφέρων οὐκ ἀπαδόντως οὐδὲ πρᾶγμα 30
 ποιῶν ἄηθες τοῖς τὰ θεῖα σοφοῖς, οἱ πολλάκις ἐπὶ τῶν θειοτέρων τοῖς αὐτοῖς
 οἷς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὀνόμασι χρῶνται οὐ τὸ αὐτὸ πάντῃ σημαίνουσι.
 4 Οὕτω μὲν οὖν ἐκεῖνος οὐ λόγον, ἀλλὰ καὶ βουλήν ἐπὶ τοῦ κυβερνώντος
 τὴν φύσιν καὶ ἄγοντος νοῦ τίθεται. Ἀριστοτέλης δὲ εἰ καὶ βουλήν ἐπὶ
 φύσεως οὐκ ὀνομάζει, λόγον μόντοι διαρρήδην αὐτῇ ἀπονέμει, ᾧ εὖ τε καὶ 35
 ὀρθῶς τὰ τε πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ τοῦ τε τέλους ἐπιτυγχάνει, ὡς ἐκ τῶν ἐν
 τῷ δευτέρῳ τῶν περὶ γενέσεως σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει, τὰ φύσει γινόμενα καὶ
 λόγῳ βουλόμενος γίνεσθαι, ὅπου Ἐμπεδοκλέα εὐθύνηι νεϊκός τε καὶ φιλίαν,
 μίξιν τε καὶ διάλλαξιν μόνον τῶν γιγνομένων αἰτιώμενον, οὐ λόγον οὐδένα.
 ἢ τί γάρ, φησὶ, τὸ αἴτιον τοῦ ἐξ ἀνθρώπου ἀνθρωπον ἢ αἰεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ 40
 πολὺ, ἢ ἐκ τοῦ πυροῦ πυρόν, ἀλλὰ μὴ ἐλαίαν, ἢ καί, ἐὰν ὠδὶ συντεθῆ, ὅστοῦν; ἢ
 ἀλλ' οὐχ ὅπως ἔτυχε συνελθόντων, οὐδὲ γίνεται, καθ' ἃ ἐκεῖνός φησιν, ἀλλὰ
 λόγῳ τινί. τί οὖν δὴ τούτων αἴτιον; οὐ γὰρ δὴ πῦρ ἢ γῆ, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἢ φιλία

dici existimat, nihil ab illius sententia discrepare, tum quae pro declaratione suae opinionis aut sumit aut exponit, non carere summo errore, idque quanto brevius potero faciam, ne pluribus contendere cum eo videar. Dicam autem, quantum res ipsa, de qua quaestio est, exigere
5 videbitur. Nam ad maledicta eius, quibus se ita iactat et effert, non est animus respondere. Detur hoc ignorantiae hominis, ut impune delabi in maledicta possit, cum disputare de natura conatur.

Rationem inquit sese amplius existimare, quam quod alicuius causa² agitur, nec omne, quod ratione agitur, alicuius causa agit, tametsi omne,
10 quod alicuius causa agitur, idem ut ratione agatur, necesse sit. Haec quidem sententia peculiaris est huius philosophi. Neminem sane tam indocum arbitror aut esse aut umquam fuisse, qui in tantum incidere errorem potuerit. Quis enim ignoret, quicquid ratione agitur, idem alicuius quoque causa agi, quandoquidem ratio ipsa, qua agitur, causa est, propter
15 quam agitur? Cogitat profecto et considerat, qui rem aliquam agit, an bene et recte agat. Boni autem ac recti ratio finis agendi est. Cumque id agit quispiam, quod bene recteque agere decreverit, ratione agere dicitur, siquidem non temere, sed fine constituto ratione finis agitur.

Itaque ratio fine describitur, cuius causa agitur, et finis ratione,³
20 qua de causa agitur. Quamquam quod alicuius causa agitur, non ratione solum humana, sed etiam naturali agi potest. Quod apud Aristotelem quoque libro de rebus naturalibus secundo scriptum legimus hoc modo: »Ea sunt alicuius causa, quae vel ab intellectu vel a natura aguntur.« Unde si natura non sine ratione agit, duplex ratio est: altera, quae
25 menti humanae tribuitur, altera, quae ad naturam refertur, cui ea etiam cognita esse dicimus, quae nobis obscura sunt. Quam vim rationemque naturae Plato natura superiorem constituit et consilium voluntatemque ei attribuit, quatenus haec verba ab intellectu humano ad divinum fas est transferri. Sensus enim non idem est, cum de
30 rebus divinis loquimur, quamquam verba sint eadem.

Ita ille non solum rationem, sed etiam consilium menti naturae⁴ gubernatrici tribuendum censet. Aristoteles vero etsi naturae consilium non nominat, rationem tamen expresse ponit, per quam natura optime omnia ad finem constituat, agat atque perficiat. Patet hoc in libro de
35 generatione et corruptione secundo, ubi Empedoclis sententiam reprehendit, quod litem et amorem, mistionemque et segregationem nascentium rerum causas nominat. Rationis autem nullam omnino mentionem facit. »Quid causae sit, inquit, ut ex homine homo semper aut magna ex parte proveniat, et ex tritico triticum, non olea, vel etiam, ut si

22 οὐδὲν ἀνευ οὐδὲν ἄγει ἡ φύσις M *suppl. in marg.* V *om.* | 24 τοῦ ποιούντος V] M *corr. ex* τινος | 36 τοῦ τε τέλους M καὶ τοῦ τέλους V | 38 νεϊκός τε M] V *om.* τε

9 Arist. Phys. β 5. 196 b, 21 sq. | 40 Arist. Περὶ γεν. καὶ φθορ. β 6. 333 b, 7—9.

- καὶ τὸ νεῖκος· <τὸ μὲν> συγκρίσεως γάρ, τὸ δὲ διακρίσεως μόνον αἴτιον. τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ οὐσία ἐκάστου, ἀλλ' οὐ μίξις τε διάλλαξις τε μιγέντων, ὡσπερ ἐκεῖνός φησιν. τύχη δ' ἐπὶ τούτων ὀνομάζεται, ἀλλ' οὐ λόγος. ἐστὶν γὰρ μιχθῆναι, ὡς ἔτυχε. τῶν δὲ φύσει ὄντων αἴτιον τὸ οὕτως ἔχειν, λέγει δὲ τὸ λόγῳ δηλαδὴ γίνεσθαι, καὶ ἡ ἐκάστου φύσις αὕτη, περὶ ἧς οὐδὲν λέγει. οὐδὲν ἄρα 5 περὶ φύσεως λέγει. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ εὖ τοῦτο καὶ τὸ ἀγαθόν, δηλονότι ὁ λόγος. ὁ δὲ τὴν μίξιν μόνον ἐπαινεῖ. οὕτω σαφῶς ἐν τούτοις λόγῳ τε γίνεσθαι τὰ κατὰ φύσιν γινόμενα βούλεται καὶ Ἀριστοτέλης αὐτός, καὶ τῶν φύσει τὸν λόγον αἴτιον εἶναι, δι' ὃν οὕτω γίνονται, τὴν τε οὐσίαν ἐκάστου καὶ τὸ εὖ
- M 184^v καὶ τὸ ἀγαθόν λόγῳ γίνεσθαι, λόγον δηλαδὴ οὐ τὸν αὐτῆς ὄντα τῆς φύσεως, 10 ἀλλὰ τὸν ἀνωτέρω λέγων, ὃν τρόπον καὶ ὁ ἐξηγητὴς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς τὴν φύσιν λόγῳ μὲν ποιεῖν τίθεται, οὐ μέντοι τῷ ἐν αὐτῇ, σύμφωνα Πλάτωνι λέγοντες τῷ μεγάλῳ, ὃς ἐν τῷ Σοφιστῇ περὶ τῆς τῶν ζώων
- V 302 πάντων θνητῶν καὶ φυτῶν ἐκ σπερμάτων τε καὶ ριζῶν ἐν γῆ φυομένων, τῶν τε ἀψύχων εἴτε τηκτῶν εἴτε ἀτήκτων σωμάτων γενέσεως λέγων τὸν τε θεὸν 15 δημιουργὸν εἶναι φησιν, τὴν τε φύσιν αὐτὰ γεννᾶν μετὰ λόγου τε καὶ ἐπιστήμης θείας ἀπὸ θεοῦ γινομένης καὶ τὰ φύσει λεγόμενα θείᾳ τέχνῃ ποιεῖσθαι. Γεώργιος μέντοι, οὗτος ὁ νέος φιλόσοφος, ὁ φιλοζόφους τοὺς ἄλλους καλῶν, αὐτὸς σκότῳ καὶ ζόφῳ πάντῃ περιειλημμένος, εἶναι φησιν, ἃ λόγῳ μὲν, οὐ μέντοι ἔνεκά τινος γίνονται. τοῦτό τε βουλόμενος δεῖξαι, τὸν λόγον φησὶν 20 οὐκ εἰς τὸ τελικὸν μόνον αἴτιον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ εἰδικὸν καὶ ὑλικὸν ἀναφέρεσθαι. οὕτωςί πως συνάγων τὸν λόγον, ἢ ἵνα βέλτιον εἶπω, συνάγειν βουλόμενος· ἡ ὕλη οὐ μὲν ἔνεκά τι γίνεται, οὐκ ἔστι, λόγος δ' ἐστίν. ὥστε ἔπεσθαι εἶναι τινα λόγον, εἰ καὶ μὴ πάντα, οὐ ἔνεκα οὐδὲν γίνεται.
- 6 Ἀλλ' ὡσπερ ἡμεῖς μετὰ μικρὸν ἀποκρινόμεθα πρὸς τινα αὐτοῦ περὶ τοῦ 25 νοῦ ἐρώτησιν, οὕτως αὐτὸς ἀποκρινέσθω περὶ τῆς ὕλης, ἣν λόγον εἶναι δοξάζει. οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τὸ αὐτὸ καὶ ὕλην εἶναι τοῦ αὐτοῦ καὶ λόγον καὶ εἶδος. θάτερον γὰρ τῇ μορφῇ καὶ τῷ τέλει προσήκει, θάτερον δὲ τούτοις ἀντίκειται. μάρτυρα δὲ καὶ τούτου, καὶ ὡς ὁ λόγος ἐστὶ τὸ τέλος, οὐ ἔνεκα τὸ γινόμενον γίνεται, οὐχ ἡ ὕλη, αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλη προενεγκεῖν ἔχομεν, ἐν τῷ πρώτῳ 30 περὶ ζώων μορίων βιβλίῳ οὕτωςί λέγοντα· «ἐπεὶ πλείους ὀρώμεν αἰτίας περὶ τὴν γένεσιν τὴν φυσικὴν, τὴν τε οὐ ἔνεκα καὶ τὴν ὄθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, διοριστέον καὶ περὶ τούτων, ποία πρώτη καὶ δευτέρα πέφυκε. φαίνεται μὲν γὰρ πρώτη, ἣν λέγομεν ἔνεκά τινος· λόγος γὰρ οὗτος, ἀρχὴ δὲ ὁ λόγος ὁμοίως
- M 185 ἐν τε τοῖς κατὰ τέχνην καὶ ἐν τοῖς φύσει συνεστῶσιν. ἡ γὰρ τῇ διανοίᾳ ἢ τῇ 35 αἰσθήσει ὀρισάμενος ὁ μὲν ἰατρὸς τὴν ὑγίειαν, ὁ δὲ οἰκοδόμος τὴν οἰκίαν, ἀποδιδόασιν λόγους καὶ αἰτίας, οὐ ποιοῦσιν ἐκάστου, καὶ διότι ποιητέον οὕτως.»
- V 302^v οὕτως ἡμεῖς τοιούτῳ τε καὶ τοσοῦτῳ ἀνδρὶ, τῷ Ἀριστοτέλει, ἐπόμενοι τὸν λόγον τῷ τέλει, οὐ τῇ ὕλῃ ἀποδιδόαμεν, ὡσάκις τε ἂν ἀκούωμεν λόγῳ τι γίνεσθαι, οὐ τῷ τῆς ὕλης, ἀλλὰ τῷ τοῦ τέλους λόγῳ γίνεσθαι νοοῦμεν. οἷον λόγου 40 χάριν ὅτι τοιάδε ἡ τῆς οἰκίας ἐστὶ μορφή, ἢ ὅτι τοιάδε ἐστὶν ἡ οἰκία, διὰ τοῦτο γίνεται οὕτως, ὃ τε λόγος, δι' ὃν οὕτω γίνεται, οὗτός ἐστιν.
- 6 Ὁ δὲ νέος οὗτος φιλόσοφος εἰπάτω, τίνα συνήγορον τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἔχει.

hoc modo componatur, os fiat. « Non enim quomodolibet facto congressu, ut ille inquit, sed ratione aliqua ita agitur. Quid igitur causae sit? Neque enim ignis aut terra, nec vero amor et lis. Alterum quippe horum commiscendi, alterum segregandi causam obtinet. Quod autem quaerimus, rei cuiusque substantia est, non mistio et segregatio, ut ille existimat. Fortunam siquidem in his nominamus, non rationem. Fieri enim potest, ut casu fortunaque permistio fiat. Naturae aut rerum causa est ita se habere, hoc est ratione sic fieri, et haec uniuscuiusque rei natura est, de qua ille nihil docuit. Nihil ergo de natura locutus est. Quin etiam hoc idem, de ratione loquor, rectum rei bonumque est. At ille mistionem tantummodo probat. En, quam aperte philosophus ratione fieri, quae secundum naturam fiunt, exponit rationemque ipsam, cur ita fiant, causam esse, et essentiam, bonum, rectum uniuscuiusque rei eadem ratione describi, non ea videlicet, quae in ipsa natura continetur, sed quae superior profluit. Quemadmodum Alexander quoque Aphrodisiensis huius philosophi expositor, aperte declarat ratione quidem naturam agere, sed non ea, quam in se continet ipsa natura, non aliter quam Plato faciat in Sophista, ubi de animalium et stirpium et rerum etiam inanimatarum ortu disserit. Deum enim earum omnium rerum creatorem atque opificem dicit, naturam vero genitricem esse ratione scientiaque divina a deo ipso proficiscente, atque res ipsas natura nascentes divina arte effici et conservari. At novus hic philosophus noster Georgius, qui alios philotenebras vocat, cum ipse in tenebris summae ignorantiae versetur, esse dicit, quae ratione quidem, sed non alicuius causa agantur. Cumque id demonstrare velit, rationem dicit non modo ad causam finalem referri, verum etiam ad materialem atque formalem. Quapropter talem format, vel potius formare vellet, si tamen id assequi posset, syllogismum: Materia, inquit, non est, cuius causa agitur, at materia ratio est. Ergo aliqua ratio est, cuius causa nihil agitur.

Sed ut nos respondebimus ad id, quod de mente interrogat, sic ipse de materia respondeat, quam rationem esse opinatur. Non enim fieri potest, ut idem et materia sit et ratio rei. Alterum quippe ad formam et finem pertinet, alterum formae finique opponitur. Quod autem non materia, sed ratio finis sit, cuius causa agitur, ipsum quoque philosophum Aristotelem auctorem habemus. Sic enim libro primo de partibus animalium scribit: »Quoniam plures in generatione naturali esse causas videmus, unam scilicet, cuius causa, alteram, unde principium motus,

19 σκότω και ζόφω M δ ζόφω και σκότω V | 23 έπεσθαι M έπεται V | 25 άποκρινούμεθα V *trp. ante* μετά μικρόν | 27 λόγον και είδος] M *corr. ex* και μορφήν ήτοι λόγον | 33 μέν γάρ M V δέ *ed. Bekker* | 40 του τέλους V] M *om.* του

13 cf. Plat. Soph. 265 c. | 31 Arist. Περί ζώων μορίων I. 639 b, 11—19.

ἢ τίς ποτε ὑγιαίνων τὸν νοῦν τῇ ὕλῃ καὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὸν λόγον ἀπέδωκεν; ἢ τίνι ποτὲ αὐτὸς κεκίνηται λόγῳ, ὡς οὕτω δοξάζειν; οὕτω γὰρ εἴρηκε πλέον οὐδέν, ἀλλ' ἢ ὅτι οὕτως ἐστίν, εἰ μήπου ἴσως ἐκεῖνο εἰπεῖν βούλεται μὴ τὸν τὸ τέλος μόνον δρῶντα λόγῳ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν τὴν ὕλην ἐργαζόμενον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ὕλην εἶναι λόγον, κἀντεῦθεν τὸν λόγον ἐπὶ πλέον 5 εἶναι τοῦ τέλους καὶ τοῦ ἕνεκά του, εἰ γε καὶ ὁ τὴν ὕλην ποιῶν ποιεῖ μὲν, οὐ μόντοι δρᾶ τὸ τέλος. καίτοι οὔτε λόγος διὰ τοῦτο ὀνομαστέα ἢ ὕλη ἐστίν, ὅτι λόγῳ ἢ ἀπλῶς ἢ εὐεργὸς γίνεται, ὁ τε λόγος αὐτός, ᾧ ἢ ὕλη γίνεται, πρὸς τὸ τέλος ἀνάγεται κἀκεῖνο σκοπιμώτατον ἔχει. τοῦ γὰρ τέλους ἕνεκα τὴν ὕλην ἢ ἀπλῶς γίνεσθαι ἢ εὐεργὸν ὑπὸ τοῦ τεχνίτου γίνεσθαι ἀναγκαίως, εἰ 10 γε πάντα τῷ τέλει ὀρίζεται, κἀκεῖνου ἕνεκα γίνεται πάντα.

- 7 Ἄλλ' ἴσως διὰ τοῦτο φαίη ἂν λέγειν λόγον τὴν ὕλην, διότι ὕλική ἐστὶν αἰτία ἢ ὕλη. δεῖ γὰρ ἀτοπὰ τινα ὑποπτεῦειν περὶ τῆς ἀτόπου θέσεως αὐτοῦ. ἔψεται γὰρ αὐτῷ, εἰ οὕτω τιθοῖτο, πᾶσάν τε καὶ ὅποιαν οὖν τινος αἰτίαν ἤδη καὶ λόγον αὐτοῦ εἶναι, ὅπερ οὐδεὶς μὴ μαινόμενος παραδείξαιτ' ἂν. αἰτίαι 15 γὰρ τέσσαρες εἰσὶν, ὡς Ἀριστοτέλης φησὶν, «καὶ περὶ πάντων τοῦ φυσικοῦ εἰδέναι, καὶ εἰς πάσας ἀνάγων τὸ διὰ τί ἀποδώσει φυσικῶς, τὴν ὕλην, τὸ εἶδος, τὸ κινήσαν, τὸ οὐ ἕνεκα.» ὁ δὲ λόγος, ᾧ τι γίνεται, εἰς ἐστὶ τελικὸς εἴτε καὶ εἰδικὸς τῷ αὐτῷ Ἀριστοτέλει μάρτυρι, ἐν πρώτῳ τῶν περὶ γενέ-
M 185^v V 303 σεως ζώων βιβλίῳ λέγοντι· «ὑπόκεινται αἰτίαι τέτταρες, τὸ τε οὐ ἕνεκα ὡς 20 τέλος, καὶ ὁ λόγος τῆς οὐσίας. ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἐν τι σχεδὸν ὑπολαβεῖν δεῖ», καὶ αὖ ἐν τῷ αὐτῷ· «ὁ τε λόγος καὶ τὸ οὐ ἕνεκα ὡς τέλος ταυτόν.» κἀν τῷ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ ἐνδεκάτῳ· «τρία δὲ τὰ αἰτία καὶ τρεῖς αἱ ἀρχαί, δύο μὲν ἢ ἐναντίωσις, ἧς τὸ μὲν λόγος καὶ εἶδος, τὸ δὲ στερήσις, τὸ δὲ τρίτον ἢ ὕλη.» οὕτω πανταχοῦ τῷ Ἀριστοτέλει μάρτυρι τὸ εἶδος, οὐ τὴν ὕλην ση- 25 μαίνει κἀκεῖνῳ ἐστὶν ὁ αὐτός. καὶ εἰ πλείους αἰτίαι καὶ πλείους εἰσὶν ἀρχαί, τῷ τοῦ λόγου ὁμῶς ὀνόματι τὸ τέλος, ἢ μορφή, τὸ εἶδος καὶ ἢ ἐνέργεια δηλοῦται, οὐχ ἢ ὕλη, θάτερον μόνον τῆς ἀντιθέσεως οὔσα καὶ τῷ εἶδει ἀντικειμένη, ἅτε δὴ ταυτόν οὔσα τῇ στερήσει τῷ ἀριθμῷ κατ' αὐτόν γε Ἀριστοτέλη.
8 Ὡν οὕτως ἐχόντων ἢ τῶν προτάσεων ἐκείνων Γεωργίου ἐλάττων, ἢ λέ- 30 γουσα λόγον εἶναι τὴν ὕλην, ψευδὴς ἀπελέγχεται. οὐδὲ γὰρ ἔπεται, εἰ ἐστὶν αἰτία, εἶναι καὶ λόγον. οὔτε μὴν εἰ ποτὲ μὲν ἐξ ὕλης, ποτὲ δ' ἐξ εἶδους τὸν λόγον θηρώμεθα, αὐτὸς ὁ λόγος ἐστὶν ὕλη. λόγον μὲν γὰρ τὸν διὰ τί θνητὸς ὁ ἄνθρωπος, ἢ τί ἐστὶν ὀργή, ἐκ τῆς ὕλης ἐξεστὶν ἀποδοῦναι· αὐτὴν δὲ τὴν ὕλην τῷ λόγου ὀνόματι καλεῖν οὐκ ἐξεστὶ ὅλως. ὁθεν ὁ λόγος, ᾧ τι γίνεσθαί 35 φαμεν, αὐτὴ ἢ τοῦ γινομένου φύσις ἐστίν, οὔτε δὲ σημαίνει ἢ αὐτὸ τὸ εἶδος καὶ τὸ οὐ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος, οὐ χάριν τι γίνεται, δηλοῖ, ὡς κἀκ τῶν προειρημένων τοῦ Ἀριστοτέλους δείκνυται μαρτυριῶν καὶ ὧν οἱ αὐτὸν ἐξηγούμενοι λέγουσι, τὴν φύσιν φάσκοντες καὶ ὡς τέλος καὶ ὡς εἶδος καὶ ὡς ποιητικὸν αἴτιον τῶν φύσει γιγνομένων εἶναι. ὡς δῆλον εἶναι τὸν λόγον ἀντιστρέ- 40
M 186 φειν τε καὶ ἐξισάζειν τῷ τέλει τε καὶ τῷ εἶδει, μηδὲ μηδαμῇ μηδέτερον μηδέ- τέρου ἐπὶ πλέον εἶναι δοκεῖν οὐδενὶ πλὴν τοῦ νέου τούτου καὶ φιλοσόφου καὶ ὀνοματοθέτου.

de his quoque definiendum est, utra earum prima aut secunda natura sit. Videtur autem prima, quam alicuius causam dicimus. Haec enim ratio est. Principium autem est ratio tam in artificiosis quam in naturaliter constitutis rebus. Sive enim intellectu sive sensu definiens medicus 5 sanitatem, aedificator aedes, rationem et causas reddunt ambo uniuscuiusque rei, quam faciunt, et cur ita sit, faciendum. Sic nos tanti viri auctoritatem sequentes rationem fini, non materiae tribuimus, et quoties aliquid dicimus fieri ratione, id non materiae, sed finis ratione ac contemplatione fieri intelligimus. Ut puta, quoniam forma aedium talis 10 est, aut quoniam tales sunt aedes, idcirco ita fit, et ratio, cur ita fiat, haec est.

Atqui novus iste philosophus quem opinionis suae auctorem habeat, non video. Quis enim unquam mentis compos rationem tribuit materiae et subiecto? Aut qua tandem ratione, ut ita sentiat, ipse movetur? 15 Adhuc enim nihil amplius dixit quam ita esse, nisi forte dicat illud se exprimere voluisse non modo eum ratione agere, qui finem inducat, sed etiam eum, qui materiam faciat, atque ita materiam esse rationem et amplius rationem significare quam finem et cuius causa, quando agit quidem, qui materiam tractat, sed finem confestim non inducit. 20 At vero nec ratio propterea appellanda materia est, quod ratione vel omnino fiat vel ab artifice aptior reddatur, et ea ratio, qua fieri materiam dicis, finem respiciat oportet. Finis etenim ratione et simpliciter disponi materiam et in melius mutari manifestum est, quippe omnia et praescribuntur fine et ad finem accommodantur.

Dicet etiam fortassis novus hic philosophus idcirco materiam 7 rationem esse, quoniam materialis causa est. Nihil enim nisi absurdum ex tam absurda sententia augurari possumus. Quod si ita est, putat homo parum doctus, quicquid causa rei est, id etiam esse rationem, quod nemo nisi mente captus asseret. Causae enim quattuor sunt, ut 30 ipse Aristoteles tradit. »Quoniam, inquit, quattuor causae sunt, de omnibus notitiam habere physicus debet, isque ad omnes referens, cur ita est, naturaliter reddet materiam, formam quod moverit, cuius causa agatur.« Ratio autem, qua agitur, una finalis formalisve est eodem philosopho auctore, qui in primo de generatione animalium 35 libro ita inquit: »Quattuor causae habentur: una, quae cuius causa dicitur et pro fine est; altera est essentiae ratio, quae quidem, etsi nomine variant, tamen fere pro una existimanda sunt.« Item undecimo

4 μόνον δρώνια V] M corr. ex ἐπιφέροντα μόνον | 6 τέλους και τοῦ V] M add. in marg. | 14 τιθοῖτο M τιθεῖτο V | 19 πρώτῳ τῶν V πρώτῳ τῷ M | 31 ψευδῆς] M corr. ex ὡς ψευδῆς | 34 ἢ τί ἐστὶν ὀργή M add. in marg. | 41 τέλει τε M] V om. τε

15 Arist. Phys. β 7. 198 a, 22—24 | 20 Arist. Περὶ ζῴων γενέσεως α 1. 715 a, 4—6 | 22 Arist. Περὶ ζῴων γεν. α 1. 715 a, 8 sq. | 23 Arist. Metaph. λ 1. 1069 b, 32—34.

Mohler, Kardinal Bessarion. III.

9 Καὶ γὰρ δὴ εἰ καὶ συγχωρήσαιμεν Γεωργίῳ τὸν λόγον μὴ εἰδικὸν μόνον
 V 303^v καὶ τελικόν, ἀλλὰ καὶ ὑλικὸν εἶναι, οὐ σφόδρα δοκεῖ ἐφίεσθαι, οὐδ' οὕτω διὰ
 τοῦτο ὁ λόγος ἐπὶ πλέον ἂν εἴη τοῦ εἴδους καὶ τοῦ οὐ ἕνεκα. οὐ γὰρ δοθέντος
 εἶναι ὑλικοῦ λόγου, καὶ λόγος ἀπλῶς ἔσται ὁ ὑλικὸς λόγος, εἴ γε τῶν φιλο-
 σόφων λεγόντων ἀκούομεν ἀπλῶς τε καὶ ἀπολελυμένως λόγον εἶναι τὸν τὸ εἶδος 5
 καὶ τὸ οὐ ἕνεκα σημαίνοντα, εἰ μὴ καὶ τοῦτο Γεώργιος οἶοιτο, ὡς ὅτι κατὰ τι
 λευκὸς ὁ Αἰθίοψ, καὶ ἀπλῶς ἂν εἴη καὶ λέγεσθαι δύναιτο λευκός. ἔστω οὖν, εἰ
 βούλοιο, ἢ ὕλη ὑλικὸς λόγος. ἀλλ' ὁ λόγος, ᾧ ἡ φύσις ποιεῖ ἀποβλέπουσα
 πρὸς τὸ τέλος, οὐκ ἄλλως ληπτέος ἢ ὡς ὁ τῆς τέχνης καὶ τοῦ νοῦ λόγος, ᾧ τῷ
 λόγῳ τοῦ ἰδίου τέλους κάκεινα ποιοῦσιν. οἷς ἔπεται μηδὲν πλέον τὸν λόγον, 10
 ᾧ γίνεται, τοῦ εἴδους καὶ τοῦ τέλους σημαίνειν.

10 Εἴτε οὖν ὁ λόγος ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ληφθεῖη, ὅς μετὰ μὲν ὀρέξεως
 προαίρεσις γινόμενος τὰ κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν ἀποτελεῖ, οἷον δικαίαν πρᾶξιν
 ἢ ἀδικον, χωρὶς δὲ ὀρέξεως τὰ κατὰ τέχνην, οἷον κλίνην ἢ οἰκίαν, εἴτε ἀντὶ
 τοῦ οὐσιώδους καὶ χωριστοῦ καὶ τῶν ποιούντων ἐξηρημένου κατὰ τοὺς περὶ 15
 Πλάτωνα, εἴτε ἀντὶ τοῦ τῆ φύσει ἐνιεμένου λόγου, τῆ τῶν γιγνομένων ἐνεργη-
 τικῆ τε καὶ ποιητικῆ ἐπὶ πάντων τὸ τέλος καὶ τὸ ἔσχατον εἶδος, οὐχ ὕλην
 ἄτακτον καὶ ἀνείδεον καί, ὃ φησιν Ἀριστοτέλης, αἰσχρὸν οὔσαν καὶ ἐνδεὲς
 δηλοῖ. ὥστε Γεώργιος οὐδὲν πρὸς τὸ προκείμενον συμπεραίνει πολλὰ καὶ
 M 186^v μάτην καμῶν περὶ τὸν ὑλαῖον καὶ ἄλογον αὐτοῦ περὶ ὕλης λόγον. 20

Κεφ. ε' Ἀνασκευὴ ἐτέρου λόγου τοῦ ἐναντίου, ᾧ πειρᾶται δεικνύναί τὴν
 φύσιν μὴ βουλεύεσθαι καίπερ ἕνεκά του ποιοῦσαν.

5, 1 Ὁ δ' ὁμῶς ἄλλην ἐπάγει ἀντίθεσιν, τὸ δηλαδὴ μὴ βουλεύεσθαι τὴν φύ-
 σιν, εἰ καὶ ἕνεκά του ποιεῖ, εἶναί τε ἐπὶ πλέον τοῦ βουλεύεσθαι τὸ ἕνεκά του
 διῆσχυρίζεται. οὐ πρὸς ἀπόδειξιν τοῖς Ἀριστοτέλους κατὰ λέξιν ῥήμασι χρώ- 25
 μενος, ἀτάκτως ὡς εἶωθεν, τὸ μὲν ἕνεκά του φησιν εἶναι καὶ ἐν τοῖς αἰδίοις,
 βουλήν δ' ἐν αὐτοῖς μὴ εἶναι. εἶναι γὰρ τὸ βουλεύεσθαι καὶ τὴν βουλήν ζητήσιν
 V 304 τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀμφιγνοουμένων πρὸς τι τέλος. ἐν δὲ τοῖς αἰδίοις ἅτε καὶ ἀναγκαί-
 οῖς οὐδεμίαν εἶναι τῆ βουλήν χῶραν. τούτοις δὲ οὐχ αὐτοῦ τοῖς λόγοις ἐπαιρό-
 μενος καὶ κατὰ πάντων χωρῶν τῶν Πλατωνικῶν οἴεται μηδένα ἂν αὐτῷ 30
 δύνασθαι ἀντιστῆναι, ἡμᾶς τε, τί ἂν εἴη βουλή, μὴ διορίσασθαι ψεύδεται.
 θαυμάζειν οὖν ἔξεστιν, εἴ τινα οἴεται οὕτως ἀσύνετον καὶ μωρὸν εἶναι, ὡς ἂ
 αὐτὸς παρ' Ἀριστοτέλους παρέλαβε, τὰ αὐτὰ μὴ Πλωτίνους, Πορφυρίου,
 Πρόκλους, Ἰαμβλίου, Δαμασκίου, Σιμπλικίου, πολλοὺς ἄλλους οὐδὲν
 ἤττον Ἀριστοτέλους ἢ Πλάτωνος ἐντεθραμμένους τοῖς δόγμασιν, ἀνδρας 35
 σοφωτάτους τῷ ὄντι, παραλαβεῖν τε καὶ νοῆσαι οἶοιτο. εἰ γὰρ αὐτὸς
 λόγων γε σοφῶν ἀπειρος δεδύνηται ταῦτα νοῆσαι τε καὶ εἰπεῖν, πολλῶ μᾶλ-
 λον οἱ σοφώτατοι ἐκεῖνοι ἄνδρες καὶ ἐνόησαν καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐσαφήνισαν.
 ἀνέγνωσαν, ἀνέγνωσαν κάκεινοι ταῦτα παρ' Ἀριστοτέλει καὶ ὀρθῶς αὐτὰ
 ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου λέγεσθαι οὐκ ἄρνοῦνται. ἀλλὰ τὸ τῆς βουλῆς ὄνομα οὐχ 40
 ἐν τι μόνον σημαίνειν φασίν, ἀλλ' ὁμώνυμον εἶναι καὶ τῆ μὲν ἐπὶ τὸν ἀνθρώ-

de rebus divinis, quem librum metaphysica vocat: »Tres igitur, inquit, causae triaque principia sunt, duae in quibus consumitur contrarietas, cuius pars altera forma et ratio est, altera privatio et tertia materia.« Ita ratio ab Aristotele omnibus locis ad formam non ad materiam 5 refertur. Et quamquam plures causae pluraque principia sunt, tamen rationis nomen formae, fini, actu, habitui assignatur, non materiae, quae contrarietatis adversus formam altera pars est, quando materia cum privatione idem numero est, ut Aristoteles tradit.

Quae cum ita sint, minor syllogismi extremitas, qua materiam 8 esse rationem posuit, ut falsa improbanda est. Nec sequitur, si causa est, etiam rationem esse. Neque vero si rationem modo ex forma, modo ex materia petimus, ratio ipsa materia erit. Sed rationem, cur homo mortalis sit, licet ex materia capere; materiam autem ipsam nomine rationis appellare non licet. Quapropter ratio, qua rem ita 15 esse sive creari dicimus, natura ipsa rei praecipua est, nec amplius quicquam significat, quam forma finisve, cuius causa gignitur, ostendat. Itaque rationem converti cum fine et forma unicuique manifestum est excepto hoc uno philosopho et vocabulorum auctore.

Adde, quodsi rationem non modo formalem finalemque, verum 9 etiam materialem posuerimus, quam sibi ipse concedi cupit, nihilo propterea magis se ratio porriget quam forma et finis. Neque enim, si detur ratio materialis, mox ratio simpliciter erit, quandoquidem a doctoribus ita accepimus rationem simpliciter absoluteque eam esse, quae formam significat, quamquam Georgius existimare videtur Aethi- 25 opem, cum parte aliqua sui corporis albus sit, album dici merito posse. Sit ergo materia, si ita libet, ratio materialis. Sed ratio, qua natura agit, non aliter capienda est contemplatione finis quam ea, qua ars intellectusque agant pro sui finis ratione. Quamobrem nihil plus ratio, de qua agitur, significat quam forma et finis.

Quocumque igitur modo ratio sumatur, sive pro humana ratione, 30 quae cum appetitu coniuncta deligit vitia aut virtutes, sive appetitu res efficit artificiosas, ut lectum, ut aedes, sive pro ratione separata atque abstracta, cuius auctor est Plato, sive pro ratione iuncta cum natura rerum effectrice, non potest nisi contemplatione respectuque 35 formae ac finis intelligi. Quapropter Georgius nihil, quod ad propositum pertinere videatur, opponit frustra que rationem illam materialem diu ac multum cogitatum producit in lucem.

Caput V.

Sequitur aliud eius obiectum, quod natura nihil consultet, quam- 5, 1
40 quam alicuius causa agit, cum longius se extendat alicuius causa agere.

10 πλέον M corr. ex άλλο | 20 καμῶν V] M add. in marg. | 39 ἀνέγνωσαν V
ἀνέγνω M

πινον νοῦν, τῇ δὲ ἐπὶ τὸν θεῖον ἀναφέρεσθαι δύνασθαι. ὥστ' εἰ καὶ ἡ ἡμετέρα
 M 187 βουλή ζήτησις περὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν ἀγνοούμενά ἐστιν, ἡ θεία γε ὁμῶς εἴτε βουλή
 εἴτ' ἐπιστήμη τῶν ἄλλων ἀπασῶν ἐστὶ βεβαιοτάτη καὶ πάσας ἀκριβεῖα
 οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ὑπερέχει τὰς ἄλλας.

2 Τὸ βουλευέσθαι τοίνυν καὶ τὴν ἐξ ἄλλου εἰς ἄλλο μεταβατικὴν ζήτησιν 5
 τε καὶ ἔρευναν σημαίνειν δύναται, καὶ αὖ τὸ διαλογίζεσθαι νοεῖν τε καὶ προ-
 νοεῖσθαι. καθ' ὃ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν ἠθικῶν «τὸ βουλευέσθαι
 ταῦτόν ἐστὶ φησὶ τῷ λογίζεσθαι». ὅθεν ὅταν ἡμεῖς ἐνταῦθα λέγωμεν τὴν
 φύσιν βουλευέσθαι, οὐ τὴν μεταβατικὴν ταύτην καὶ συζητητικὴν περὶ τὰ
 ἀμφιγνοούμενα ἔρευναν, ἀλλὰ τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐφεστῶτος αὐτῇ 10
 V 304^v νοῦ ἐκλαμβάνοντες οὕτω λέγομεν. οὐδέν τε ἄλλο βουλόμεθα λέγειν ἢ ὅτι ὁ
 διὰ πάντων διήκων τῶν φυσικῶν καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ἐφιστάμενος νοῦς, τὸ εὖ
 τε καὶ βέλτιον καὶ τὸ τέλος περιειληφῶς ἐν ἑαυτῷ καὶ μιᾷ τε καὶ ἀπλῇ καὶ
 τὸ τέλος καὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος περιλαμβάνων ἐπιβολῇ, πάσης ἀνθρωπείας
 βουλῆς τε καὶ διανοίας εὐβουλότερον πράττει ἢ πράττει διὰ τῆς φύσεως 15
 σπανιώτατα μὲν ἀποτυγχάνων καὶ τοῦτο διὰ τὴν τῆς ὕλης ἀταξίαν ὡς ἐπὶ
 τὸ πλεῖστον δ' ἐπιτυγχάνων, συνήθει μὲν τῷ τῆς βουλῆς ὀνόματι χρώμενοι,
 ἄλλως μὲντοι ἢ ὡς οἱ πολλοὶ ἐκλαμβάνουσιν. ὅπερ ἐξεῖναι ποιεῖν οὐδὲ Γεώρ-
 γιος ἀρνήσασθαι ἂν λέγων τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τὴν μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώμα-
 τος χωρισμὸν τοῦ νοῦ ἐνέργειαν νοεῖν καλεῖν ὁμωνύμως, καίτοι πολλῷ ὑψη- 20
 λότερον τε καὶ τελεώτερον ἐνεργείας τρόπον οὔσαν τῆς μετὰ σώματος ἐνερ-
 γείας αὐτοῦ. ὃ καὶ κυρίως νοεῖν λέγεται, εἴ γε τοῦτο μὲν διὰ τοῦ παθητικοῦ
 M 187^v νοῦ καὶ τῶν ἐξωθεν λαμβανομένων αἰσθημάτων γίνεται. καὶ τοῦτο κυρίως
 νοεῖν λέγεται, τὸ δὲ γε μετὰ θάνατον οὐ διὰ φαντασίας οὐδὲ τῶν ἐξωθεν
 εἰλημμένων, ἀλλ' ὑψηλότερον τε καὶ πολλῷ τελεώτερον. εἰ οὖν ἐξῆν Ἀριστο- 25
 τέλει τῷ τοῦ νοεῖν ὀνόματι καὶ τὸ ὑψηλότερον αὐτοῦ καὶ τελεώτερον τῆς
 ἐνεργείας δηλοῦν, καίτοι μὴ κυρίως νοεῖν λεγόμενον, τί κωλύει καὶ τὸν Πλά-
 τωνα τῷ τῆς βουλῆς ὀνόματι τὸ διανοούμενόν τε καὶ ἀπλῇ ἐπιβολῇ τοῦ σκο-
 ποῦ ἐπιτυγχάνον σημαίνειν;

3 Τὴν φύσιν τοίνυν Ἀριστοτέλης βουλευέσθαι μὲν ἢ κατὰ τὴν ἐξ ἄλλου 30
 εἰς ἄλλο μεταβατικὴν ζήτησιν τε καὶ ἔρευναν ἢ κατὰ τὴν ὡς λόγῳ μὲν, ἰδίᾳ
 δ' ἑαυτῆς διανοουμένην τε καὶ προορῶσαν δῆλός ἐστιν οὐ παραδεχόμενος,
 καὶ εὖ γε ποιῶν. οὐ μὲντοι ὡς καὶ τῷ ἐξωτερικῷ λόγῳ καὶ ἀνωτέρῳ βουλῆς
 οἴασοῦν καὶ προνοίας ἀμέτοχός ἐστι, φησὶν οὐδαμοῦ. πᾶν γε μὴν τούναντίον
 ἐκ τε τῶν πρὸς Ἐμπεδοκλῆν αὐτοῦ λόγων, ἢ μικρῷ πρότερον παρεθέμην, 35
 δείκνυται, ἐκ τε τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως ῥημάτων· οὐ κατὰ προ-
 αἴρεσιν, λέγοντος, ἡ φύσις ἐργάζεται οὐδὲ κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ λόγον, ὅπου καὶ
 V 305 σημειωτέον τὸ ἐν αὐτῇ. «οὐδὲ γὰρ δὴ μάτην παρέρριπται.» συνάδει δὲ γε τῷ
 Ἀριστοτέλει λόγῳ εἰ καὶ μὴ τῷ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἢ τῷ αὐτῆς τῷ γε μὴν ἀνω-
 τέρω κάκεινην ἰθύνοντι πρὸς τὸ τέλος γίνεσθαι τὰ φύσει γινόμενα λέγοντι 40
 ἐν τε πολλοῖς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς πρὸς Ἐμπεδοκλέα ἐνίσταται. τοῦτο δὲ καὶ
 ἐξ ἄλλων τῶν ἐν τῷ αὐτῷ δευτέρῳ τῶν φυσικῶν λεγομένων εὐδηλότερον
 γίνεται.